

מפתחות לתשובות גאונים

מאת שרגא אברמסון

מן הטובות שהטיבה הגניזה עם הספרות הן רשימות התשובות של הגאונים. ברשימות האלה נרמזו בקיצור נמרץ תוכנם של אוספים של תשובות גאונים כדי שהמבקש לדעת מה טיבם ימצא את מבוקשו בהן על נקלה. ואמנם הקושי למצוא דבר באוספים היה גדול שהרי הרבה כמה פעמים הכילו האוספים מאות רבות של תשובות, כלום יכול היה כל חכם לזכרן תמיד? האוספים הכילו "קונטרסים" שמהן נעשו "כרכים"; אנו מוצאים ברשימות: מן הקונטרס הרביעי, החמישי וכו'.

וכבר אמר הרמב"ם בהקדמתו למשנה תורה:

"ושאלות רבות שואלין אנשי כל עיר ועיר לכל גאון אשר היה בימיהם לפרש להם דברים קשים שבתלמוד והם משיבין להן כפי חכמתם. ואותן השואלין מקבצין התשובות ועושין מהן ספרים להבין מהם".

הרמב"ם לעניינו, לא הזכיר אלא תשובות פרשניות; ואמנם אנו מוצאים קונטרסים של פירושי מקומות בתלמוד, כגון ב"גנזי קדם" ספר שני עמ' 43-44 = תשובות הגאונים מרמורשטיין עמ' לט - מג, ומעמוד מג ואילך - רשימות נוספות שנדפסו אף על ידי גינצבורג ב"גנזי שכטר" חלק ב עמ' 402 ואילך; וכן ב"מספרות הגאונים" עמ' 223 ואילך. אלא שהוא הדין והוא העניין בכל תשובות הגאונים כולן, אף בפסקי הלכות למעשים שהיו, אף הן נאספו יחד לספרים ואף להן חוברו מפתחות כאלה.

כבר שיערתי במקום אחר¹ שהמפתחות שימשו אף לעניין חשוב מזה: לא כל אחד יכול היה להוציא ממון רב על העתקות של ספרים שלמים, ואף קונטרסים גדולים, ורשמו מפתחות אלה כדי להשתמש בקבצי התשובות בשעת הצורך.

ערכם של המפתחות יפה היה אף בשעה שגופי הקבצים היו נמצאים בעין,

1. וסידרו של מרמורשטיין יפה משל גינצבורג.

2. "סיני" כרך יד עמוד רח.

עכשיו שאינם נמצאים — עולה ערכם יותר; ³ שהרי על פיהם אפשר לברר לפרקים את שמות שולחי התשובות ומקבליהן אף בתשובות שהיו ידועות לנו כבר, ועוד נמצינו למדים על הרבה תשובות שלא הגיעו לידינו עד עכשיו; על פיהם נוכל ללמוד על סדרן של קונטרסי-תשובות שנשתנו הרבה על ידי מעתיקים ומלקטים.⁴

לכבודו של בעל היובל הנני מוציא כאן כמה מ"מפתחות" לתשובות הגאונים. את המפתחות מצאתי באוספי הגניזה שבספריית האוניברסיטה בקמברידג' ושכמוזיאון הבריטי⁵ (ושמורים בידי עוד קטעים כאלה). ואני מקווה שיהיו לרצון לו.

נעים לי במיוחד להקדיש מאמר זה לכבודו של פרופ' וולפסון. בן עיר אבותי ז"ל שחיבה יתירה נודעת לה ממנו ולא זו מחבבה עד שקרא את שמה עליו.

א

ב"תשובות הגאונים" — אסף, ירושלים תש"ב עמ' 185 — 186, פורסם קטע מאוסף קטעי הגניזה שבפרנקפורט דמיין, והואיל והוא שייך לענייננו כמו שיתבאר, ואף לא נתפרש יפה, אמרתי להדפיסו כאן ולבארו. וזה לשון הקטע:

דבכורות מי שהוא אדום ביותר
ולוקום שכתבתם יש ששויגין כן ואנן
לוקין תנינן. ומפרש התם ה...
בגמרא דבכורות גיחור סומקא כי
5 דאמרי אינשי סומקא גהיא לוקין
חיוארא כי ההוא דאמר להו מאן באעי
לוקיני ואשתכח חיוארי ופר' לוקין
אדם לכן ביותר מאד כאותן ששערן
צהוב מלובן שלהם. ברדניקוס
10 פתרו ראשונים איש שקומתו ארוכה
יותר משאר בני אדם ודלך
פי פרק הרואה והו אלאכיר מן ברכות פי

³ ויש להבדיל בין מפתחות של תשובות שנעשו לקונטרסים כפי שיצאו מתחת ידי המשיבים ובין מפתחות שחיברו בעלי קבצים כדי שידעו להשתמש בהן בלימוד המסכתות, כגון אותה רשימה שנדפסה ב"גנוי שכתר" חלק ב עמ' 416-420 שאחד הלומדים רשם תשובות ששייכות למסכת בבא בתרא, ולפרקים אף שתי תשובות לעניין אחד, עמ' 416 ס' כ-כא, 418 כב-כג.

⁴ עיין לדוגמא בספר היובל ל"סיני", ירושלים תשי"ח עמ' תיז.

⁵ תודתי נתונה למנהלי הספריית על שהרשו לי לפרסם את הקטעים האלה.

- גמ' הרואה מקום שנעקרה ממנו עבודה זרה.
 ודשאלתון כאיצד מברכין על הפירות
 15 ותניא בבריתא קדש הלולים ליי' מלמד
 שטעון ברכה לפניו ולאחריו וכול'
 (ע"ב) ודלך פי אול משנת אלפרק אלו' מן ברכות
 פי אול גמרא.
 לרב האיי ז"ל מן דרג אנו
 בעלי שדות וחנות וכו'
 5 ואשר שאלת הא דאמ' מר מת תופש
 ארבע אמות לקרית שמע לענין כהן
 שלא יקרב אל המת בארבע אמות
 בזמן הזה או לא. כך ראינו שלא נאמר
 דבר זה לענין טומאה אלא לענין
 10 קרית שמע בלבד מרחיקין מן המת
 ארבע אמות מעיקר מה ששינו מי
 שמתו מוטל לפניו פטור מקרית שמע
 וכן המשמר את המת ואף על פי שאינו
 מתו פטור מקרית שמע ועיקר הדבר
 15 משום לועג לרש חרף עושהו והתם
 תוך ארבע אמות הוא דאסיר חוץ

המהדיר סבור ש"בא הגאון לפרש דברים שונים במומים השנויים בבכורות
 פ"ז... וברדניקוס הגז' בברכות נח, ע"ב ואולי גרס הגאון את ברדניקוס גם
 במשנת בכורות".

עיקר יסודו הוא כנראה כמה שנאמר בסוף התשובה "ודלך פי פרק הרואה"
 וכו', ואם מציין הוא לפרק הרואה משמע שהתשובה אינה לשם אלא למקום
 אחר. אלא שתחילה יש להעיר שאי אפשר כלל שהגאון גרס "ברדניקוס"
 במשנת בכורות שאינו בשום נוסח של המשנה ולא של תורת כהנים אמור פ"ג,
 ועוד מאחר ששינו הקיפח שהוא גבוה, כלומר גבוה ביותר, ובמשנה שלפניה
 (דף מד, א) "גופו גדול מאבריו" — מה מום אחר הוא הברדניקוס? ועוד, מה
 מועיל הציון לברכות והרי שם אין שום פירוש לתיבה זאת ומה עדיפה ברכות
 על בכורות? ולבסוף, כל התשובה כולה כתובה עברית ובסוף כתוב ערבית,
 מה ראה הגאון לשנות את לשונו שלא לצורך?

אלא שהענין הוא כך:

הפיסקא הערבית שבסוף התשובה אינה מדברי הגאון, אלא מדברי
 לומד או מעתיק שציין שכל התשובה היא לברכות פרק הרואה. השואלים

בודאי לא ציינו את מקום הפיסקא שעליה שאלו (ועיין לקמן) והגאון פירש על פי מה שמבואר בבכורות, וכתוב מפורש: ומפרש התם... בגמרא דבכורות! ועל זה העיר הלומד שהפיסקא שעליה שאלו נמצאת בפרק הרואה. וכך הוא הענין אף בתשובה שלאחריה:

ודשאלתון כאיזד מברכין על הפירות... ודלך פי אול משנת אלפרק אלו' וכו'. התשובה גופה לא נעתקה⁶, אלא שיש לשואל לשאול: מה ראה הגאון לציין למקומה של הפיסקא שעליה שאלו השואלים וכי לא ידעו היכן היא נמצאת? אלא שמכאן מתברר עוד יותר איזהו מקומן של דברים. וכאן אנו רואים שהשואלים לא הביאו אלא את גוף הדברים ולא ציינו את מקומם ועל כן רשם הרושם את מקומם.

ואשר לפירוש הקטע (לפי השורות):

1. אדום. כך יש לקרוא, והוא פירוש ל"גיחור" בברכות נח, ב. תחילה פירשו והביא אחר כך מבכורות את לשון התלמוד. אסף קרא, אמנם בספק, חרום, אלא שאין טעם לקריאה זאת.

2. לוקין, וכן אף במקח וממכר סוף שער מה (למשנת בכורות) במקור הערבי כ"י קמברידג' T-S 13 Fa 22 דף 6 ע"ב ובתרגום העברי כ"י אוכספורד, (בתרגום הנדפס ובכ"י ברלין: הלוקין) וכן בספר המפתח לר"נ ובר"ח שבראבי"ה ח"א עמ' 137 (ואין צריך לתקן) וב"גנזי קדם" ספר חמישי עמ' 31 (ועיין שם עוד לנוסח הבריתא ולפירושה!) ובתוספתא ברכות מהדורת הר"ש ליברמן עמ' 34 ועיין ערוך השלם ערך לוקין והערה 2 שם.

ב"ליקוטים מן ספר המליצה לר' שלמה בר' שמואל מגורגאנג", מהדורת ב"ז באכער עמ' 61 סי' 568: לוקין (בחלק הגרמני עמ' 79: לוקין) ומפרשו: בעל שפתים גדולות⁸, והוא נגד דברי התלמוד. ולפי פירושו הרי הוא מום נוסף על מה ששינו במשנה ה שם, והיה מקומו שם ולא כאן.

במשנת בכורות (דפוסים וכ"י קופמן): הלבקן וכן בתו"כ אמור פ"ג.

4. דף מה ב.

5. גהיא, וכן בתרגום מקח וממכר שער מה בכתב יד ברלין, במקור הערבי ותרגום כ"י אוכספורד: גהיא, וכן בדפוסים בתלמוד; רש"י: גוהיא, "ר"ג": גיהיא, ועיין ערוך השלם ערך גחר, וערך גיהיא 2.

7. בכ"י מינכן שם: כושי אוכמ' גיחור סומקא כדאמרי אינשי איני והא ההוא גברא דא' להו מאן בעי לוקייני ואשתכח חיורי אלא כושי אוכמ'.

⁶ ורגיל הרבה כיוצא בזה בקונטרסי תשובות הגאונים.

⁷ ר"ש מציין שם: ער', כלומר: ערכין; ורצה לומר בכורות, ורגילות טעויות - ציון כאלה הרבה; ואין צורך לתקן: בר' = ברכות.

⁸ ופירש באכער: על פי הפרסית: לב = שפתים.

וגיחור סומקא גיחור אלוקן חורא וכי ההוא דא' להו מאן בעי לקייני ואשתכח חורא. "גיחור אלוקן" = גיחורא, לזקן. ונוסח זה ראוי להישמע והתלמוד מביא ראייה מלשון ארמי שאומרים סומקא גיחורא לסמוק ביותר ("גיחורא", גיחורי, ברכות נט, ב). אלא שלא מצאנו לפי שעה חבר לגירסא זאת. (ראש הפסקא משובש).

9-10 ברדניקוס, כבר העיר לנכון אסף שם שהערוך הביא בשם גאון כל שנאמר כאן. ("פתרו ראשונים" או "פרשו ראשונים" רגיל, פלשונו של רב האי).

11-13 וזה (נמצא) בפרק הרואה, והוא האחרון מן ברכות בגמ' (= בפסקא המתחילה הרואה נז, ב), דף נח, ב. 14. כאיצד, ברכות-לה, א.

(ע"ב)

1. וזה (נמצא) בראש משנת הפרק השישי מן ברכות בתחילת הגמרא (= הפסקא).

3. מן קונטרס (תשובות, שתשובתו הראשונה היא): אנו וכו', תשובה בהתחלה כזאת לא הגיעה אלינו, ואסף העיר על דרך "אולי" לתשובת רב האי בתורתן של ראשונים ח"ב עמ' 57, והרשום ב"מספרות הגאונים" עמ' 224. 5. התשובה כולה בגאניקה ח"ב 9.271.

ב

הנה נתברר לנו שהקטע הזה הוא מעין רשימה של תשובות גאונים, ויש שהמעתיק העתיק את כל התשובה וציין בסופה למקורם של דברים ויש שלא העתיק אלא את התחלתה ורשם בסופה למקור. וזה מביא אותנו לקטע אחר שבספריית קמברידג' T-S N.S. 177 סימן 2 שאף הוא כתוב בצורה כזאת.

ולא עוד אלא שנראה שהדף הזה הוא מאותו כתב יד של קטע אסף: צורת השורות הצרות ומספרן (16) בכל עמוד, דומים בשני הדפים גם יחד. והואיל ואף דרך הרשימה שווה בשניהם — נראה שהם מעניין אחד.

* אין כאן המקום לדון על כמה מנוסחאות הברייתא בברכות והמשנה בבכורות ולא באתי אלא להעיר כאן על פסקא משובשת בתשובת ראשון: ב"אור זרוע" ח"א סי' תשס"א הובאה תשובת ר' שמחה משפירא וז"ל: כיפח הוא (ואם) [מין] שחין בבכורות, ואפ"ה סמכו אדר' יוחנן וכפו להוציא [יש להוסיף: ואתיא כדרבנן כשהיו] בו וכו'. ובתשובות מימוניות לספר גשים סי' לג: כופח הוא מום שחין כדמפרש בבכורות וכו'. והכל משובש (וכבר תמה בזה ב"שערי תורת ארץ ישראל" לירושלמי כתובות פ"ז ה"י; ושם בטעות: בשם ראבי"ה). ונראה שמבין שני המקומות אפשר לתקן כראוי וצריך לומר: כיפח הוא מום ש"היו" (או שהיה) כדמפרש בבכורות.

וזה לשון הקטע:

- 1 ואלד¹ ודשאלתון הא דא' [ר' אין]
חותמין בשתיים א' [יתיביה לוי לר' על הארץ]
ועל המזון. ודלך² פי [פרק שלשה שאכלו]
והו אלז' מן ברכות פי [גמ' והנכרי וכו']
- 5 ואל כ' ב'³ ומנהאגי דמתיבתא [בהבדלה כיצד]
הכין חזינא דבמתיבתא...
הבדלה בבית הכנסת כמ... כמו[צאי שכת]
לחול ובמוצאי יום טוב לחול
דאמרי במוצאי שבתות
למימר ויהי נעם במוצאי
10 חדש ולאוסופי כמה פסו[קי]
שבת לחנוכה ובמוצאי...
להיות בשני..
פוריא בחד..
15 ביומא דר..
צדק⁴ זכ..

(ע"ב)

-שבתא ביומיה
....כחא דלא אפשר
....אמ[א] רינן ליה 0
[אמ' רב יהודה אמ' ר' ב ארבעה צריכין⁵
5 [להודות ודלך]⁶ פי אול גמ' אלפרק אלאכיר מן ברכות
[מרב שרירא] וחמודי' רב האי ז"ל

¹ והתשובה הרביעית מן הקונטרס: לברכות מט, א.
² וזה תמצא בפרק... והוא השביעי מן ברכות בגמ' (=בפיסקא) שתחילתה: והנכרי (מז ב).
³ והתשובה הכ"ב. על מנהגי הישיבה בעניין הבדלה. דברי גאונים בעניין הבדלה במוצאי שבת לחול, ליום טוב, לחנוכה ולפורים, וההפרש בין אם חלו ביום ראשון או בשאר ימות השבוע נמצא בסידור רב עמרם דף לא א (במהדורת פרומקין ח"ב נח א) ובשבלי הלקט סי' קכט דף נא וסי' קצט דף עט א (ועיין אוה"ג התשובות לשבת עמ' 108 סי' שלו-ז), ועל תשעה באב שזכר שם - עיין ה"ג הילדסהיימר עמ' 190 והלכות רי"צ גיאת עמ' כב-ג (ואוצה"ג לתענית דף ל ע"ב סי' קטו וסי' קיז).
⁴ כלום נזכר כאן רב כהן צדק גאון, שהזכירוהו לנכון השואלים בשאלתם?
⁵ לברכות נד א ואוצה"ג שם סי' שג.
⁶ וזה בראש גמרא של הפרק האחרון מן ברכות.
⁷ = ובנו... תחילת השאלות בעניין הא'.

....רה אול מסלה פיה א'

[ד] אמ' ראבה כי הוינן בי רב

הונא איבעיא לן מהו לומר זמן בראש

10 [השנה ויום ה] כפורים וכול' אצל⁹ דלך [תג]דה [פי] אכר גמ'

פרק בכל מערבין מן ערבין

....ך תכתץ¹⁰ באלקידוש עלי¹¹

....הא מן ערב¹² פסחים

....בהלכות

....עשה

15דחמרא¹³

....ליה ופול'

ג

באותו כתב נכתב אף קטע גסטר שבמוזיאון הבריטי סימן 10123 שני דפים שאינם רצופים. העמוד הראשון מטושטש ביותר ואין להציל ממנו אלא מלים בודדות שאר העמודים ברורים אלא שתחתונם נאכל ונקרע.

אף דרך הציון בערבית למקורם של הדברים שבהם דן הגאון — שווה בשניהם. וכן הוא מעתיק לפעמים את התשובות גופן, הכל כמו בקטע הקודם. יש מהתשובות שנרשמו כאן שידועות לנו ממקומות אחרים, ויש ביניהן שאינן ידועות כלל, ויש שנמצאות עדיין בכתבי יד (עיי' בהערות למקומותיהן). ונראה לי שאף הקטע הלכוי שהדפיס מרמורשטיין בתשובות הגאונים שהוציא עמוד סב — הוא באותו כתב ומאותו עניין, משום שדרכי הציון שם דומות לדרכי הציון שבקטעים שלנו.¹

(דף 1 ע"א)

שביה עין .. ת... יון מסאיל מן יהודה(?) רב האי(?) ז"ל

[מי] שהודה ... ומת ... ממון ... לא לפני

⁸ לעירובין מ ע"ב וע"ש באוצה"ג ס' עז ואילך. ואמנם נרשמה תשובה לעניין זה בתשובות הגאונים הרכבי ס' רט, ובראשה נאמר: שאילאתא דבני קירואן. ואף שם היא ראש קונטרס. וכן בכ"י קמברידג' אחד; מיוחסת לרב האי.

⁹ עיקר (דבר) זה תמצאהו בסוף פרק וכו'.

¹⁰ יצטרכו בקידוש על ...

¹¹ קשה לעמוד בדיק על תוכנה של השאלה, ונראה ששאלו במקום שאין בו יין כיצד יעשו. ההלכות הן בהלכות גדולות סוף הלכות קידוש והבדלה ותשובת רב שרירא לאנשי קירואן (עיי' הערה 8) שהובאה בקיצורה באוצה"ג התשובות לפסחים עמ' 92.

¹² ערב, כך תמיד אצל הגאונים וראשוני ראשונים, ועיי' תוספות בראש הפרק. ותוספתא אהילות פ"ט ט (צוקרמאנדל!).

¹³ הקריאה מסופקת.

¹ לצערי לא יכולתי לבדוק לפי שעה את הקטע גופו. [בדקתי ונמצא כן!]

מותו. וכן וכול²
 ... לרב האיי ז"ל מן³ דרג מי שקדש
 אשה קידושין גמורין
 וסאלת הא' דאמ' ר' אבה שור שהמית
 בן [חור]ין שלא בכוונה פטור וכול'
 ו... לה... סעה פי... קה... פה
 לר' האיי ז"ל מן דרג
 ... הל יגזו לאלמוטאלב
 איצ'א אדא כאנת...
 בחוצה ואין

(1 ע"ב)

בכל⁵ מקום 0 ודלך⁶ תגדת פי אל
 מוצ'ע בעינה תבע אלמתקדמה
 בקטעה כבי[ר]א מן אלגמר:
 ופירוש⁷ אומן קונה בשבח כלי כי
 הכלי כיון שהשביחו אומן הרי
 השבח ההוא כקנינו ואין בעליו
 עובר משום [בל] תלין פעולת שכיר
 בגראדא⁸ דסרבלא כגון אילו
 בגדי הצמר הנקראין אלכז⁹ שהן
 עבין וקשין וצר[י] כין לגרדן.
 דאגריה לביטש[י] ביטשא ביט[שא]
 במעה ופירוש ביטשא ב[עייטא]

אלי"ב

5

10

² הקריאה מסופקת מאוד, ולעניין אולי אפשר לקרב את תשובת רב האיי ב"שערי
 צדק" דף מד א ס"ח = תשובה הקצרות ס"ח קמו: ושאלתם ראובן צוה בשעת מותו
 לפלוני עלי כך (כך) וכך תנו אותו לו ממונו (מממוני) ותנו לו כך וכך וכו'.
³ מן הקונטרס שתשובתו הראשונה היא מי שקדש, ותשובה זאת נדפסה על ידי אסף
 בתשובות הגאונים שבמדעי היהדות ח"ב ס"ח מה וייחס אותה מספק לרב האיי. ומכאן
 נתברר הדבר בירור גמור. וכן ברשימת תשובות בכ"ז אדלר מספר 2607 דף 6 ישנה
 התחלת קונטרס, וז"ל: [מי שקדש אשה קידושין גמורין].

⁴ לב"ק דף מ"א א; ואין התשובה לפנינו.

⁵ והגבחה קונה בכל מקום? ב"ב עו ב.

⁶ וזה תמצא באותו מקום לאחר מה שקדם, בקטע גדול מן הגמרא.

⁷ לב"מ ק"ב א. [תשו] זאת וזו של הערה 18 נמצאות אף בכ"ז אדלר].

⁸ שם. מכאן ואילך נמצא אף בפירוש ר' זכריה אגמאתי לרי"ף ב"מ דף 155 ע"א
 בשם רב האיי.

⁹ הנקראין אלכו, ליתא בפ"י הנ"ל.

ש[נמצא] את רק ש[כירות] ואין שם

שבת שיהא אומן [קונה]¹⁰ ואמרו

15 בפרק הגזול.¹¹

(דף 2 ע"א)

ואלד¹² קנסות, [נותן לו סל] ע כמה הוא שיעור הסלע
וכול

ואלה וסאלת¹³ בשת כמה היא ומה פתרון הכל

לפי המבייש והמתבייש וכול

5 ואלו וסאלת¹⁴ הסוטר את חברו ומכהו על ראשו

ומפיל שנו וכול

לר-האיי ז"ל מן¹⁵ דרג ראובן

ושמעון שהיו בספינה

אלו ראובן¹⁶ שטוען על שמעון כי הכהו או

10 בישו וכפר שמעון, יש מן הדין להשביע

לשמעון וכול

לר' שרירא ז"ל מן דרג

[גואב] ה פי עמל אלציצית¹⁷

(2 ע"ב)

משום¹⁸ גזל ואין בו משום השב

אבדה לבעלים מאי אבדה איכא

ומפרקינן אמ' רבינא לעורו [כי]

10 עד כאן בפ' ר"ז.

11 דף צט א.

(דף 2 ע"א)

12 והרביעית, לכבא קמא דף צ ע"א (משנה).

13 לב"ק דף פו א (או פנ ב, משנה).

14 שם צ ע"א, משנה. קטעים משתי התשובות האחרונות מצאתי בכ"י קמברידג' והתשובות נכתבו ערבית. תשובה אחרת, והיא לרב סעדיה, מצאתי גם כן שם; ויתפרסם הכל אי"ה במקום אחר. קונטרס אחד שהתחיל בתשובה העוסקת בעניין בשת (והיא התשובה שלפנינו?) נרשם ב"מספרות הגאונים" עמ' 228 וב"קהלת שלמה" עמ' עא, עיין מה שכתב י. מאן ב"תרביץ" שנה ה עמ' 303 הערה 494, מתשובות רב שרירא ואב (בי"ד, רב האי) בנו ז"ל לבני פאס. ואדבר על זה אי"ה במקו"א.

15 מן הקונטרס המתחיל, ראובן וכו'.

16 נרשמה אף ב"קהלת שלמה" עמ' עא סי' ה. לקירואן על שם הנגיד. ועיין לקמן בפתיחה לפרק ד.

17 והתשובה עם הכתובת נדפסה בתשוה"ג אסף ירושלים תש"ב, עמ' 130. ואף שם היא ראש קונטרס. ועיין ב"גאונות" ח"ב, עמ' 61 סי' ה.

18 סוף התשובה לר"ש ור"ה, בתשוה"ג הרכבי סי' רעד.

- במקום שרגילין לקחת עורו ולעשות
 5 ממנו מלאכות כגון שעושין אותו
 כובע לראש או מלבוש מפני
 הצינה ושם יש בו משום גזל אבל
 אין בו משום השב אבידה לבעלים 0
 ודלך¹⁹ תגידה פי אכר גמ' פרק מרובה
 10 [ו]הו אלז' מן קמא.
 וששאלתם²⁰ בעשרה דברים
 [שנא]מרו בירושלם ואין מגדלין
 [בר תרנוג]לין משום שרצים או [מש]ום
 [אמ...]רינן משום²¹ בזיון [הוא]
 15 [דבר...] ברור הוא

ד

חשוב ביותר הוא הקטע הבא שהוצאתיו מתוך ארגזי הקטעים שבספריית
 קמברידג' ושמתיו בקופסא שסימנה עכשיו הוא T—S N.S. 308/64 (הקופסאות
 שנקראות על שמי).

הרושם בחר לו תשובות מסויימות מתוך קונטרסים שונים, ורשם בכל מקום
 מאיזה קונטרס הוצאו התשובות. ונתגלו לנו על ידי זה הרבה התחלות של
 קונטרסי תשובות.

על כמה קונטרסים אנו יודעים לאן בשלחו:

הקונטרס "כמה הוא מרובה" — נשלח לקאבס (עיין הערה 9) וכן הקונטרס
 שלאחר מיכן "ראובן היה במדינה" — נשלח לשם. אף הקונטרס "דיקלא ואלום"
 יודעים אנו מי שאל בזה ומי השיב. עיין בהערות למקומות.

מן ההערות 5—7 מתברר שכמה מהתשובות שנזכרו כאן נרשמו אף ברשימת
 תשובות של רב האיי בתשובות הגאונים אסף, ירושלים תש"ב.

וכן מתברר משם שהקונטרס שממנו העתיק הרושם כאן מתאים לרשימה
 שנדפסה בגנזי שכטר ח"ב = ת"ג מרמורשטיין.

ועוד מתברר מהערה 43 שהסימן שסומנה תשובה אחת כאן מתאים למה שנרשם
 בגאוניקה חלק ב.

רוב התשובות ככולן הן של רב שרירא ורב האיי. ויש לציין אף מה שנאמר
 בגליון דף 1 ע"ב: חצר אלי מושב הדרת הנגידות יכון לעד (=הגיע אל

¹⁹ וזה תמצאהו בסוף גמ' שלפרק מרובה (דף פ ע"ב) והוא השביעי מן בבא קמא.

²⁰ לב"ק דף פב ע"ב.

²¹ ועיין אף בפ' ר"ח שבאוה"ג לב"ק עמ' 83: משום בזיון הקדשים.

מושב וכו'). והנגיד הוא בלי ספק אחד מנגידי קירואן. ואמנם כמעט כל הקונטרסים נשלחו אל אפריקה הצפונית, כמו שכבר רמזנו לעיל. ואף מכאן אנו רואים את השינויים ששינו מעתיקי הקונטרסים שלפעמים קיצרום והוציאו מתוכם רק תשובות מועטות. כגון הקונטרס שבתשובות הגאונים הרכבי סי' נט – סז. שאין בו אלא אחת-עשרה תשובות וברשימה שלנו נרשמה מתוך אותו קונטרס סימן מג. ואולי היה גדול מזה. הרושם רשם כאן ציון לסוף הספר (דף 1 ע"ב) שלא מצאנו לו דוגמא ברשימות שנתפרסמו עד עכשיו.

(דף 1 ע"א)

דרג' הדר עם הנכרי בחצר

שאלה רביעית² לפרש לכם מן

אעו... פסולי עדות מנה³ כ' ד'

ה[שורף]⁴ שטרותיו של חברו

1 = קונטרס, הדר וכו', כלומר התשובה הרביעית מן קונטרס התשובות שתחלתו היתה הדר וכו'. וקונטרס כזה נרשם אף בקטע כ"י קמברידג' FS 8G7/7 (מאן JQR מהדורא חדשה XI עמ' 465) ואחר כך נמצאת שם התשובה המפורסמת של רב האי' על שני ימים טובים של גליות (עיין למשל אוצר-הגאונים לביצה עמ' 3) שהיתה התשובה השלישית ואחת בקונטרס זה, וזה לשון הרשימה שם:

לר' האי' ז"ל מן דרג הדר עם הנכרי בחצר אלמסלה אללא מנה. וכן נמצאת התשובה הנ"ל בכ"י אחר בלינגרד (אוסף אנטונין 1104; אסף "תשובות הגאונים מן הגניזה" עמ' 214) ואף שם נמצאת רשומה כמו בכ"י קמברידג', (אסף תרגום בטעות: השאלה הראשונה ממנו; וצריך לתקן אף באוצה"ג הנ"ל הערה ד).

התשובה על שני ימים טובים של גליות נמצאת בהרבה כתבי יד וברשימות תשובות (עיין אוצר הגאונים הנ"ל הערה ב), ומעניין שאף ברשימות התשובות ("גנוי שכטר" ב 428 ותשוה"ג מרמורשטיין עמ' מה) נרשמה בסימן לא, כלומר כולם הועתקו מאותו קונטרס ובאותו סדר! ונרשמה אף ברשימת תשובות רב האי' בתשובות הגאונים – אסף ירושלים תש"ב, עמ' 182 סי' כט (חלוקת הסימנים ברשימה זאת אינה דווקנית, שיש שחילק תשובה אחת לכמה סימנים, עיין שם). ויש לי להעיר כאן שהקטע שהדפיס שכטר בסעדינא עמ' 137 הוא חלק מכ"י קמברידג' 8G7/7 הנ"ל: היינו הוא החלק החיצוני של כ"י קמברידג' ויש להפוך את סדר הדפים אצל שכטר. דף 2 קודם לדף 1 וסדרם של שני הקטעים הוא: דף 2 של שכטר, דפים 1–3 של קטע קמברידג' שהם המשך ישר של הדף הראשון; ואח"כ דף 4 של קטע קמברידג' ואחריו דף 1 של קטע שכטר שהוא המשכו הישר.

² כנראה שזוהי תשובת רב שרירא גאון שב"שערי צדק" דף פט ע"א = תשובות גאונים קדמונים סי' א (ועיין הילדסהיימר, "אוצר החיים" שנה ג) שקטע ממנה הובא על שם רב שרירא בתשובות מהר"ם אלאשקר סי' סח, ועיין עוד אסף, "תשובות הגאונים מן הגניזה" עמ' 116, קטע יח.

³ ממנו (מהקונטרס הזה) סי' כ"ד.

⁴ ההשלמה מסופקת ואם היא נכונה הרי רמזה בה תשובת רב האי' שהובאה בקיצור

- 5 ז' כ' מנה: כל הלוקחת גט עלמנת
שלא תנאשאי לפלני 0 ל'ה'⁶
מנה היה יודע לו בעדות עד
שלא נעשה גזלן 0 מ' ר' מנה
ראובן ארס בתו לבנו של שמעון
10 והיקנה לה מנכסיו בש[עת]
הקדושין חמש מאות זה[נבי]ם
ל'ה' מנה ראובן נשא אשה והולידה
שני בנים ושלש בנות. דרג'⁹
כמה הוא מרובה בית?¹⁰
15 שמאי אומ' [ש]תי רחאלות י' ג'
והא¹⁰ דאמ' רבנן לענין עיסקא
וא... היא דאשכחנן למקצת [גאונים]
דאמרו שותאפות לא קימא

בתשובות מימוניות לנזיקין סימן ד (ואינה אותה תשובה שב"שערי צדק" דף לא ע"ב
ס' יח, כמו שכתב באוצר הגאונים התשובות לבבא קמא עמ' 74 הערה ה).

והנה ברשימות שבג"ש ב 428 ות"ג מרמורשטיין, עמ' מה נרשם בסימן כד: שכתב
אדונינו במי... ואם נכון שהוא הוא הקונטרס שלפנינו, יוצא שהשואלים שאלו על מה
שכתב רב האי במקום אחר.

⁵ הכ"ז ממנו כל הלוקחת גט. ברשימות הנ"ל קרוע כתב היד במקום הזה ואין לדעת
מה היה כתוב שם. ולתשובה שנרשמה כאן עיין תשובות רב האי באוצה"ג לגיטין ס'
תמוז-תמח, ובת"ג אסף ירושלים תש"ב, (= תג"א ג) עמ' 184 ס' סא (וע"ש עמ' 185
הערה 1) נרשמה תשובה זאת.

⁶ ברשימות הנ"ל קרוע ולא נשאר אלא... "שלא נעשה"; לב"ב קנט א. והתשובה לא
מצאתי. ועיין ר"ף סנהדרין סימן אלף א ותשובות גאונים קדמונים ס' כ=מעשה
הגאונים ס' פד.

⁷ מו, ברשימות הנ"ל מתחיל סימן זה: ראובן... והתשובה נרשמה אף ברשימת
תשובות רב האי תג"א ג' 185 ס' סב-סה. בגליון כתוב: פי דפתר [ו]רק בלא
תגל[ד]=בכרך של נייר בלי כריכה.

⁸ ל'ה', ספק: לח; עיין הע"ה 6; והתשובה נרשמה אף בקטע לוין, "גנוי קדם" ספר א
עמוד 7 סימן ככה!

⁹ קונטרס כמה הוא מרובה, התחלתו של הקונטרס הזה ובה אף הכתובת שנפרטו בה
שמות השואלים מרב האי נדפסה בתג"א ג עמ' 93 (ונרשמה אף שם עמ' 183 ס'
לט). ועיין הקדמה. ¹⁰ כתוב: בתי, ותיקנתי.

¹⁰ היא התשובה שראשיתה נמצאת בקטע שב"גנוי קדם" ספר ה עמוד 102: ונשאל
מרב' האי ז"ל אשכחנן למקצת גאונים שותפות לא קימא בדינרי דדהבא אלא בטיבעא
דכספא ואיסתבר לן לפום עניות דעתין דלאו כלאלא הוא וכו'. (ועיין מש"כ בתרביץ
שנה יח עמ' 36 הערה 2). ועיין תשרי הר"ף ס' רמ"ג והערות שם במהדורת רוזו
לייטער.

בדינרי דהבא אלא בטיבעא

20 דכספא. כ' ח' מנה ראובן¹¹ שקידש

אשה והלך לו למדינת הים

(1 ע"ב)

דרג¹² ראובן היה במדינה ושיגר

פרקמטיא לשמעון חתנו יב מנה¹³

השולח יד בפקדון וג' מג' מנה¹⁴

מן דמקדיש אשה בטבעת יש

5 מי שנותן הטבעת. דרג¹⁵ ראובן

כאן יכתב שמעון מן בלד אלי בלד

ואלגרין תוציט? אלמסלה פי איכר

הדא אלדפתר מסלה¹⁶ לר' האי תחלה

לענין שטר השותאפות ושטר

10 האפטרפסות והנאמנות

11 ראובן שקידש, עיין שערי צדק דף ט ע"ב ס' ב.

12 בתשובה זו מתחיל אף הקונטרס שרשום בתשובות הגאונים הרכבי ס' נט ובכתובת שם: שאיל' אילין דשאיל' מן קדמנא מחמדי עינא מר' נחמיה בר מ'ר עובדיה ומר' משה בר מ'ר שמואל בר גאמע דכירין לשלם ורבנן ותלמידי דבמדינת קאבס מן אתר מערבא נפקו לקדמנא וכו' = גנוי קדם ספר א עמ' 1 (וע"ש עמ' 109). השאלה נתקצרה שם ונמצאת כמעט כולה ב"גאוניקה" ב עמ' 284 ואף בתשובה יש שינויים אחדים. אבל הסימן שלאחר מכן – שונה בגאוניקה מאשר בתג"ה, בתג"ה ישנה התשובה לגיטין ודלחלו ליה למר עוקבא ומרא מנא לן דאסור; ואילו ב"גאוניקה" עמ' 285 סימן ב הוא: ראוי שהיה לו אצל שמע' מנה וכו'. והנה בקונטרס ת"ג הרכבי סימנים נט–סז (והשלם מה שחסר ביניהם על פי ת"ג אסף מן הגניזה עמ' 105–107 וע"ש הקדמה עמ' 104) – אין אלא אחת עשרה תשובות וכאן רשום שאלה י"ב מן הקונטרס!

מכאן למדנו שאין הקונטרס של הרכבי הקונטרס המקורי אלא הועתק ממנו מה שהועתק ונשמט ממנו. ואנחנו מצאנו בכ"י אדלר 3422 דף 3 שנמצאת שם התשובה ס' סז של תג"ה אבל אין שם החתימה שהוא סימן של סוף קונטרס אלא נמצאת שם תכף לאחר זה תשובה נוספת חדשה שלא נדפסה עדיין (ותידפס א"ה במקו"א; והיא סימן יב שבקונטרס של כתב היד ההוא?) אבל אף העתק זה אינו מתאים לרשימה שלנו שסימן יב מן הקונטרס הוא תשובה אחרת עיין בהערה 14.

13 תשובת רב האי בענין הזה נמצאת בשערי צדק דף מא ע"ב ס' לא (ועיין תשובת ר' יוסף שם ס' לו).

14 ספק: סג. תשובות הגאונים הרכבי ס' סה ובקונטרס אחר (שם הערה א) ס' פ.

15 לקאבס? עיין הערה 12.

16 קונטרס, ראובן כתב לשמעון מעיר אל עיר (מארץ אל ארץ) והכוונה (הקריאה מסופקת = תוסע?) השאלה בסוף ספר זה! ועיין ת"ג אסף ב'מדעי היהדות' ח"ב סימן ה. ותשובה הקצרות סימן ל"ב.

16 שאלה לרב האי תחלה(?) לענין שטר השותפות וכו'.

- שנכתבו וג' ¹⁶א דרג הא דאמור רבנן
מאי אריא ¹⁷ דתאני פוטר[ו]ת
השני' מן הדא אלדרג כל ¹⁸
שבדיניהם אין מוציאין
ממלוה ללוה ג' ב' ¹⁹ מנה
ראובן [ש]כתב על עצמו
לכלתו בשעת כניסתה
לחופה ²⁰ ב' ה' מנה ראובן ²¹ שהיה [לו]
על שמעון שטר מוחזק
בשלוש מאות זהובים 20
ב' ו' הא ²² דאמ' רב פפא מלוה
על פה גובה מן היורשין
(דף 2 ע"א)
[ש]טר ²³ היוצא בתוך כ' ה' מן
דרג על אודות התקיעות ²⁴
הקורא לחבירו ממזר ²⁵

¹⁶א = וכו'.

¹⁷ הקונטרס המתחיל מאי אריא דתאני פוטר[ו]ת. קונטרס "מאי אריא" נזכר בקטע שב"גוי קדים" ה עמ' 100 (= פירוש ר' זכריה אנמאתי לר"ף בבא מציעא, דף קד א) וכן ברשימת ספרים של ר' יוסף ראש הסדר (שעדיין לא נדפסה), אבל אותו קונטרס הוא אחר. והתשובה מאי אריא שנרשמה כאן היא ליבמות ג ע"א (פוטרות).

¹⁸ התשובה היא לב"מ דף סב א כל שאליו בדיניהם וכו', ולא הגיעה אלינו.

¹⁹ הנ"ג מן הקונטרס, ראובן שכתב וכו'.

²⁰ אולי זוהי התשובה שתחילתה נדפסה בתג"א ג (ירושלים תש"ב) עמ' 46 והמשכה עד סופה נמצא ב"גאוניקה" חלק ב 291. תשובת רב האי. ואולי היא התשובה שבתשובה"ג הרכבי סי' קצט-ר (והשאלה שם מקוצרת ונמצאת כולה בכתב יד קמברידג' T—S N. S. 169 סי' 93) ורשומה אף ב"גאוניקה" ח"ב עמ' 61 סי' א: לרב האי גאון! (ועיין לקמן הערה 41).

²¹ עיין "מספרות הגאונים" עמ' 107.

²² לסוף בבא בתרא? או לקידושין יג ב (עיין אוצר הגאונים שם עמ' 26 סי' ע. ותשובה בעניין זה שבה התחיל קונטרס תשובות נזכרה בפירוש לר"ף בבא קמא (קטע קמברידג' G2 סי' 116): קאל רבינו האי גאון ז"ל פי דרג מלוה על פה וכו'. - בגליון כתוב: הגיע אל מושב וכו'. ועיין הקדמה.

²³ תשובה"ג הרכבי סי' מג מתשובות ר' שריא ורב האי לתלמסאן (עיין ראש סי' לו).

²⁴ מן הקונטרס אשר תשובתו הראשונה היא על התקיעות, והיא תשובת רב האי, אוצר הגאונים לראש השנה סימן קיו.

²⁵ לקידושין כח א, ואינה לפנינו. ונרשמה תשובה לאותו דף ולאותו עניין (הקורא לחבירו רשע) ב'מספרות הגאונים' עמ' 123 סי' יג.

- מִן²⁶ הָא אֶלְדֶּרֶג הֵם²⁷ מִן אֶלְדֶּרֶג ד' ל'
 שִׁטְר²⁸ הַיּוֹצֵא עַל רְאוּבֵן מְבוֹדֵר 5
 הֵם מִן אֶל דֶּרֶג יְתוּמִים²⁹ שִׁיֵּצָא עֲלֵיהֶן
 שִׁטְר חוֹב, הֵם פִּי אֶלְדֶּרֶג ט"ו³⁰
 רְאוּבֵן בִּקֵּשׁ לִצְאָת לַמִּדְיָנָה
 הֵם מִן אֶלְדֶּרֶג כֹּה רְאוּבֵן נִשְׁבַּע³¹
 10 שְׁלֹא יִדִּין בְּדִינֵי יִשְׂרָאֵל.
 הֵם מִן אֶלְדֶּרֶג ק' רְאוּבֵן³² הִיָּה
 לוֹ עַל שִׁמְעוֹן מִ[א]ה
 זְהוּבִים הֵם מִן אֶלְדֶּרֶג ק"א
 רְאוּבֵן³³ הִלָּה לְשִׁמְעוֹן אֵלֶּף וְת"ר
 15 זְוִיִּים וְהִיָּה הַצִּירוֹף בְּאוֹתוֹ הַזֶּה
 חֲמִשָּׁה עֶשֶׂר בְּזֶהוּב, הֵם מִן אֶלְדֶּרֶג
 זֶה³⁴ אֹמֵר זֶה כְּתָב יָדִי וְכֹל'
 (2 ע"ב)
 הֵם מִנָּה וְכ"ו הַמוֹצִיא³⁵ כְּתָב
 יָד שֶׁל חֲבִירוֹ דֶּרֶג דִּיקְלָא³⁶

²⁶ מִן הַקּוֹטֶרֶס הַזֶּה.

²⁷ גַּם כֵּן מִן הַקּוֹטֶרֶס סִימָן לָד; וּבִגְלִיָּוִן: וְהוּא בִּסְפָר שֶׁל גִּייר.

²⁸ שִׁטְר... מְבוֹדֵר (מְסוּפָק), וְכִנְרָאָה צָרִיךְ לִקְרֹא: מְסוּדֵר, וְהִיא הַתְּשׁוּבָה שֶׁבַתְּשׁוּבוֹת גֵּאוֹנִים הַקְּצֵרוֹת ס' כח.

²⁹ יְתוּמִים, אוֹלֵי הִיא תְּשׁוּבַת רַב הָאִי שֶׁבִּסְפָר הַתְּרוּמוֹת שַׁעַר יָד חֶלֶק א אוֹת ב.

³⁰ "ט"ו" מְסוּפָק; רְאוּבֵן, אוֹלֵי לַעֲנִין חוֹב שֶׁלֹּא הִגִּיעַ זְמָנוֹ לִיִּפְרַע וְתְּשׁוּבַת רַב יְהוּדָא גֵּאוֹן בִּסְפָר הַתְּרוּמוֹת שִׁטְר ח"ג וְטוֹר חו"מ ס' עג; וְעִיֵּן "גְּנוֹי קִדָּם" סִפְר ד' ע"מ' 48 וּמְסַפֵּר רֹת הַגֵּאוֹנִים 107 הָעֵרָה 2 וְתְּשׁוּבוֹת הַרִי"ף ס' ע.

³¹ רְאוּבֵן נִשְׁבַּע, וְתְּשׁוּבָה בַּעֲנִין זֶה נִרְשָׁמָה אֶף בַּת"ג מִרְמורֶשְׁטִיין ע"מ' מֵה (= "גְּנוֹי שִׁכְטֵר" ח"ב ע"מ' 428 ס' כב): [רֹאשׁ הַשָּׁנָה וְסִנְהֶדְרִין, שְׁאֵלָנוּ מֵאֲדוֹנֵנוּ לַעֲסֹק מִי שֶׁנִּשְׁבַּע שֶׁלֹּא יִדִּין. וְנִדְפְּסָה בִּג"ש ע"מ' 62 עַל שֶׁם רַב הָאִי: וְשֵׁם הוּא סִימָן כב. וְכִנְרָאָה שֶׁתְּשׁוּבָתָנוּ הִיא הָרִאשׁוֹנָה שֶׁעֲלֶיהָ שְׁאֵלָנוּ אַחֵר כך. וְעִיֵּן ת"ג הֶרֶכְבִּי ס' קפ.

³² סִימָן ק' רְאוּבֵן, עִיֵּן תְּשׁוּבוֹת הַגֵּאוֹנִים הֶרֶכְבִּי ס' קפד (וְצ"ל: קפב) וְ"גֵאוֹנִיקָה" ח"ב ע"מ' 60 ס' יג: רְאוּבֵן תְּבַעִיָּה לְשִׁמְע' בִּמְאָה זְוִי וְאוֹדִי.

³³ ס' ק"א רְאוּבֵן הַלּוּה, וְנִרְשָׁמָה אֶף בִּגֵּאוֹנִיקָה ב ע"מ' 64 ס' ק"א לְמִיצֵעָא (= לְבַבָּא מִצִּיעָא) = גֵּאוֹנִי מְזוֹרָח וּמַעֲרֵב ס' יג; וְשֵׁם: אֵלֶּף וְת"ק זְוִיִּים.

³⁴ זֶה אֹמֵר, נִרְשָׁמָה בִּרְשִׁמָּה שֶׁבִּגֵּאוֹנִיקָה ע"מ' 65 ס' קכב לְכַתּוּבוֹת פ"ב, וְעִיֵּן אוֹצֵרֵי לְכַתּוּבוֹת עֲמוּד 82.

³⁵ ס' רכז הַמוֹצִיא, ע"י תְּשׁוּבַת הֶרֶכְבִּי ס' קצו (וְהָעֵרָוֹת לְשֵׁם) וס' טז; גֵּאוֹנִי מְזוֹרָח וּמַעֲרֵב ס' צח; שְׂרִידִים מִהַגְּנִיזָה לִמ"צ ווִיט, ע"מ' 32 (וְגֵאוֹנִי קִדָּם סִפְר ד' ע"מ' 105); גֵּאוֹנִיקָה ב 155 ס' תִּקְצָג (וְעִיֵּן מְסַפְרוֹת הַגֵּאוֹנִים ע"מ' 116, וְהָעֵרָה ד).

³⁶ קוֹטֶרֶס דִּיקְלָא וְאֵלּוּם, כך הַתְּחִיל אֶף הַקּוֹטֶרֶס שֶׁנִּרְשָׁם בַּת"ג הֶרֶכְבִּי ס' רא;

[ו]אלום מסלה ד ראובן יהב

מידי לשמעון מטלטלי

5 במתנה ומשך, דרג בעינה³⁷

ה' כ' שטר הכתוב בו כל אימתי

דאמר לא נפרעתי נאמן

מנה ה' ט' המקבל עליו

בקינין לליך³⁹ ולדון בגוים, מנה⁴⁰

10 ראובן היה לו על שמעון עשרה

זהובים, כט מנה⁴¹ מאצינו

בכתבי אדונינו גאון פיומי

כי אין איש מישראל שאין

לו ארבע אמות קרקע בארץ

15 ישראל 0 לשמואל בן חפני

סאלת ען ראובן כאן עלי לא⁴²

פי⁴³ אלדפתר אלדי אולה דקלא ואלום

ב"גאוניקה" חלק ב 61: משאלות בני ואדי אלקרי לרבינו שרירא גאון והאיי אב ז"ל.

וברשימת ספרים של ר' יוסף ראש הסדר, 'קרית ספר' שנה כו עמ' 84 ס' 93.

והנה התשובה הרביעית: ראובן יהב וכו' נדפסה בתנ"א ג עמוד 133, ובכתב היד שם נסמנה בסימן יא. ומכאן נתבררה בעלותם של המשיבים, שהרי אנו יודעים מי הם בעלי הקונטרס דיקלא ואלום.

³⁷ מאותו קונטרס, ס' כה (הק' מסופקת), ועיין תשובת רב האיי בתנ"א ליק ס' כב. ואולי 'בעינה' הוא התחלת קונטרס (כגון: בעינא לדעת וכו').

³⁸ ספק: קט. שתי תשובות של רב האיי בעניין זה נזכרו בקטע שפירסם אסף ב"הרביץ" שנה ז עמ' 218, ועיין אוצה"ג לבבא קמא דף קיג ב.

³⁹ = לילך.

⁴⁰ ממנו (מאותו קונטרס), ולא נרשם מספר התשובה. ולא הגיעה אלינו כנראה. ועיין תשובות הרי"ף ס' קנח.

⁴¹ דעת רב סעדיה בעניין זה נזכרה בתשובת רב האיי שבתשובות הגאונים הרכבי ס' ר (עמ' 93-94). ולנכון הזכירוה השואלים בשאלתם אלא שנתקצרה על ידי המעתיקים. = עליילא, חולה, והתשובה נמצאת בתשובת הגאונים אסף ירושלים תש"ב, עמ' 128, על שם רב שמואל בן חפני. ועיי"ש בהקדמה לתשובה שבאה אח"כ בסוף עמוד זה. ואף משם רואים שנתקצר הקונטרס, שהרי ס' יט של הרשימה שלנו מתאים לס' יט של רשימת גינצבורג.

⁴³ בספר שתחילתו דיקלא ואלום, שאלה טו ראובן שתבע משמעון שני דינרין וחצי וכתב, כלומר שהספר התחיל בקונטרס שהתשובה הראשונה היא על דיקלא וכו' (עיין לעיל הערה 36) אבל הסימן הזה אינו מאותו קונטרס, שהרי הקונטרס הוא לרב שרירא ורב האיי והתשובה הזאת היא לרב שמואל בן חפני. והנה אף ב"גאוניקה" ח"ב עמ' 71 נרשמה תשובה זאת בסימן טו, וכנראה הוא אותו קונטרס. ושם היא מסוף הקונטרס האחד עשר ועוד ששני הסימנים שלאחר מיכן ב"גאוניקה" הן מתשובות רב שמואל בן חפני, תשובה"ג הרכבי ס' שיב-שיג.

מסלה טו' ראובן טאלב שמעון
בדינארין ונצף וכתב ... עו

20 בה ...

ה

כל הרשימות שדיברנו עליהן בפרקים הקודמים הצד השווה שבהן שאינן רשימות שלמות של כל מה שנמצא בקונטרסים אלא מבחר של תשובות שבחר כל רושם לפי ראות עיניו. שונה הוא הקטע שמתפרסם בפרק א': כאן נרשמו לפי הסדר כל התשובות, שנמצאו בקונטרסים, וכמעט כולן הן של פירוש. מקורו של הקטע הוא ספריית קמברידג' ואף אותו הוצאתי מתוך הארגונים ושמתיו בקופסא T—S N.S. 310/64.

לפנינו שני דפים שאינם רצופים ואף סידרם אינו בטוח ואפשר שדף 2 הוא דף 1.

הדף הראשון מתחיל בסימן יב וממשיך עד סי' ל והדף השני מתחיל בסי' ט וממשיך עד סי' לא.

כתבו של הקטע דומה לכתב של הקטעים שפירסם גינצבורג ב"גאוניקה" ח"ב עמ' 56 — 71 ואף צורתם דומה.

והנה ב"גנזי שכטר" ח"ב עמ' 420—425 ובתשובות הגאונים מרמורשטיין עמ' מז — נב נדפס קטע של שני דפים מרשימת תשובות של גאונים מכתב יד אדלר 2507, שלשת העמודים הראשונים הם סופו של הקונטרס השמיני שהכיל ששים תשובות והעמוד האחרון הוא התחלתו של הקונטרס התשיעי מקונטרס תשובות של רב שרירא ורב האיי ונרשמו שם י"א סימנים.

ונראה שהדף שלנו שמתחיל בסימן יב הוא המשך ישר של הקטע של אדלר ונמצא שהוא מהקונטרס התשיעי של אותו קובץ תשובות הגאונים. ומשום כך צירפתי אף את העמוד האחרון שפירסמו גינצבורג ומרמורשטיין כדי שהמשך הקונטרס יהא רצוף.

מרמורשטיין אף צירף עוד קטע שנמצא באוכספורד, שכבר נתפרסם קודם על ידי לוין ב"גנזי קדם" ספר שני עמ' 43—44 שאף הוא מתחבר לדף אחד של כתב יד אדלר. ונמצא שכל הקטעים כולם מכתב יד אחד הם ומרושם אחד הם. והוא הסופר שהעתיק אף הרשימות של "גאוניקה" שהם מכרך אחר של אוסף קונטרסים.

לא תמיד דייק הרושם (ולא רק רושם זה) בצינו למסכת שאליו שייכת

¹ סימן חיצוני זה אינו מובהק. כך למשל נגמר הקטע שב"גאוניקה" ב עמ' 71 בסימן ו והקטע שבעמוד 60 מתחיל בסימן ז ואפשר היה להעלות על הדעת שעמ' 60 הוא המשכו של עמ' 71 (וכך סבור היה לוין בכמה מקומות באוצר הגאונים) ובאמת אינו כך, שהרי עמ' 71 הוא מהקונטרס ה"ב ואילו עמ' 60 הוא סופו של הקונטרס הרביעי.

התשובה, ולא הייתי צריך להעיר על זה אלא משום מה שלמד גינצבורג ב"גאוניקה" ח"ב עמ' 66 הערה 6 שרשם הרושם שתי תשובות ששייכות לבבא בתרא ובאמת הן למציצא וחזק על ידי כך את דעתו של הופמן שפרק אחרון של ב"מ שייך באמת לבבא בתרא (ונמשך אחריו אף אפשטיין ב"מבוא לנוסח המשנה" ח"ב עמ' 993 הערה 1).

דברי הופמן בנוגע למשנה יכולים להיות נכונים, אבל לא בתלמוד כפי שהוא לפנינו שיש עליו עדות של גאונים וראשוני ראשונים, ומניין לו לרושם זה סדר חדש?

מאות תשובות נרשמו מתוך הקונטרסים ורבות מהן אינן ידועות עד עכשיו — וכל זה מראה לנו כמה יש עוד לצפות לגילויים נוספים של גופי התשובות ומי יתן ותתגלינה.²

אלדרג אלתאסע^א

.
.

ג בתרא

מאי [ועל דא] אפקו[ה לר' ירמיה]^ב

ד שבועות

הא דתניא המלוה אנת חבירו על[המשכון]^ב

ה שבועות^ב

אם הלוח ראו' לשמע' מעות על המשכון

ו שבועות^ה

הא דתנן אין נשבעין על טענת חרש

ז קמא^ה

הא דאמרי בהרדעי כל מודעא דלא

² בביקורי בקמברידג' בחדשי תמוז — אלול תשכ"א מצאתי חומר רב כדי שני כרכים של תשובות חדשות.

א "גנוי שכטר" ח"ב עמ' 424 (ועל פיו אני מעתיק) = תשובה ג מרמורשטיין עמ' נב. הדף נקרע וחסרים שני הסימנים הראשונים.

ב לבבא בתרא כג ב.

ג לשבועות מג א במשנה ובגמרא לשם. דתניא=דתנן. תשובות גאונים מורה ומערב סי' רלד (דתנן). ונרשמה אף ב"גאוניקה" ח"ב עמ' 62 סי' לט, ועיין תשובה ג הקצרות סי' סה וסי' קיא.

ד עיין למשל תשובה ג הקצרות סי' קי. ועיין "גנוי קדם" ספר ד עמ' 49.

ה שבועות לח ב ותשובות גאונים קדמונים סי' צ.

ו טעות סופר וצ"ל: בתרא, ב"ב מ ע"ב. ועיין למשל בתשובה ג הרכבי סי' כ, שלה (סי' השטרות לר"י הברצלוני עמ' 18) ו"גאוניקה" ב עמ' 6 ו"חמדה גנוזה" סי' יב—ג ועוד.

ח	קמא ¹
הא דתנן גזל פרה מעוברת וילדה	
ט	גדה ²
היכי דמי מופנה מצד אחד ומופנה	
י	מיצעא ³
ראובן שנתן לשמ' מאה דינרין של...	
יא'	כריתות וחולין ויבמות
פיר' איסור' כולל ואיסור מוסיף ואיסוריא	
יב'	עירובין ¹
הא דבעו מיניה מרבא הוצרך לנקביו	
יג'	עירובין ²
הא דאמ' רב יהודה אמ' רב ישר' וגוי	
יד'	עירובין ³
הא דתנו רבנן כמה ראשה ורובה שלפרה	
טז'	עירובין ⁴
והא דתנן אם אינו מכיר או אינו בקי	
טז'	גדה ⁵
10 האשה שהיתה עושה צרכיה	
יז'	גדה ⁶

ז דף צה ב ותשו' גאונים קדמונים סי' פ.

ח כך קרא מרמורשטיין, בגי': [ניבמ]ות, אבל התשובה מתאימה לגדה כב ע"ב. גינצ-בורג ציין לגי' ח"ב עמ' קעד-קעה, אלא שאינה מתאימה לרשימה.

ט בגי' חסר "של", ומרמורשטיין קרא: מנה ודין! ונראה שהיא התשובה שבתשובה"ג הרכבי סי' שיא: ראובן נתן ק' דינרין של זהב לשמע' במתנה וקנו מיניה. והיא לב"מ ראש פרק ד.

י מרמורשטיין ציין ל"שערי צדק" דף ב ע"א סי' ט, ואינה עניין לכאן כלל. תשובות בעניין זה נמצאות בתשובות הגאונים מן הגניזה של אסף עמ' 82 סי' קסו ועמ' 84 סי' קסח, אבל אילו הן כנראה לר' פלטי. לתשובה שזכרה כאן רמז כנראה רב האיי בתשובתו ב-Texts and studies ח"א עמ' 640; וכבר פירשנום ביאור נכון אל קירואן.

יא עד כאן הקטע שנדפס (לעיל הערה א) ומכאן ואילך הקטע החדש שלי.

1 דף מא ע"ב (מרבא); תשובת רב האיי, באוצה"ג שם סי' צה.

2 דף סה ע"ב וע"ש במאירי.

3 דף יט סוף ע"א.

4 פ"ד מ"ח דף מט ע"ב ותשובת רב שרירא, באוצה"ג שם סי' קפב (עמוד 44).

5 משנה דף נט ע"ב וכנסח הגמ' שם יד ע"ב. ועיין "תשובות הגאונים מן הגניזה" עמ' 135.

6 סו"א, וכגירסת הלכות גדולות גדה: ההיא איתתא דכל אימת דהוה סלקא וכו'. בדפוסים: ההיא דאתאי לקמיה דר' יוחנן דכל אימת וכו'.

- ההיא איתתא דכל אימת דהות סלק[א]
 י"ח שבועות⁷
 הא דאמ' ליה רבא לרפרם ב... לי מאי
 י"ט [ברכות] 15
 הא דתנן מאימתי קורין את שמע ב...⁸
 כ' ב[רכות]⁹
 הא דאמור רבנן כל ברכה שאין בה הזכרת
 כ"א מגלה¹⁰
 20 הא דאמ' רבי יהודה בריה דרב שמואל
 בר שילת משמיה דרב ראש חדש אב
 (1 ע"ב)
 כ"ב ברכות¹¹
 הא דאמ' ר' ירמיה בן אלעזר כל אותן השנים
 שהיה אדם הראשון בנידוי הוליד
 כ"ג תעניות¹²
 5 ה[א] דאמ' אלעזר בן פדת הוה דחיקא
 כ"ד תעניות¹³
 [הא דאמ' ר' אלעזר] בשעה שמנסכין
 תעניות¹⁴ [כ"ה]
 רעים ומאי
 10 [כ"ו] תעניות¹⁵

⁷ לא מצאתי את רפרם בשבועות. ואולי צ"ל: לרב פפא בחודשית אכיל ליה, והיא לדף ו ע"ב ותשובת רב שרירא ורב האיי שגרשמה ב"גאוניקה" ח"ב עמ' 67 סי' הונדפסה ב"קהלת שלמה" סי' יא, ובשם רב האיי בערוך ערך חרש?
⁸ ספק "בערבין", בראש המסכת, ספק "בשחרין" (דף ט ע"ב).
⁹ דף מ ע"ב (יב ע"א).

¹⁰ לא סוף ע"א, כנוסח כתב יד (לפנינו: אמר רב הונא), והתשובה לרב שרירא, בתג"ה סי' כב (ועיין אוצה"ג שם סי' רמב) ואף שם: ר' יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב.

¹¹ טעות וצ"ל: עירובין יט ע"א והתשובה של רב האיי באוצה"ג שם סי' ל. ועיין גם בפ' הרד"ק לבראשית ה, ג; וכתב ה"ר נסים בשם ר' שרירא ז"ל פירוש דבר זה וכו'.
¹² כה ע"א, ובאוצר הגאונים שם סי' סט מחידושי הגאונים לתענית בשם גאון, וכנראה הוא רב האיי או ר"ש כמו בכל הקונטרס.

¹³ דף כה ע"ב, וכנ"ר ר"ח שם וע"ש.

¹⁴ המשך המאמר שם: קול שני רעים? ואולי צ"ל: שתיים רעות, לתענית ו ע"א ותשובת ר"שור"ה באוצה"ג שם סי' ו (=מספרות הגאונים עמ' 225 סי' י); ובעמ' 8: כבר פירשנו לחבירינו שבקירואן. ואפשר שצ"ל: ובדברים הרעים, לתענית ל ע"א.

¹⁵ דף ח ע"א; ועיין ערוך ערך חלד, ואוצה"ג הפירושים שם סי' קלב.

[הא דא' ר' אמי] בוא וראה כמה גדולים

[כ"ז'] תעניות¹⁶

[הא דתנן] אמ' להן חוני המעגל צאו וראו

[כ"ח'] פסחים¹⁷

15 הא דאמ' רבא שיתא אלפי פרסיי הארי

כ"ט' מגלה¹⁸

הא דאמ' רב יום טוב שחל להיות בשבת

ל' ברכות¹⁹

הא דרב הונא הוה ליה ארבע מאה דני

[דף 2 ע"א]

ט' מגלה¹

מי שנשבע להתענות [בימי הפורים ועמד]

י' שוטה²

למה נקרא שמו יוסי [קטונתן]

5 י"א'

הא דאמ' רב יהודה א

י"ב'

היכי גרסי רבנן גיס[טרא]³

י"ג'

10 הא דתנן לא יפחתו לו מ[ד' כוסות]⁴

י"ד'

הקשיא שהקשו על המשנה⁵

¹⁶ פ"ג מ"ח, דף י"ט ע"א, ועיין ערוך ערך אבן טועין, ו"תרביץ" שנה יב עמ' 50 סי' לא.

¹⁷ צד ע"א.

¹⁸ ועיין בתשובת הגאונים שהובאה באו"ז חלק ב סי' טז (אוצה"ג התשובות למגלה לא ע"ב סי' רמח). באמת צ"ל: שבת, כד סוף ע"א והיא תשובת רב האי שבי' העתים עמ' 271; אבל בנוסח שלפניו היה כתוב: אמ' רבא, ועל זה הוא אומר: איפשר דהוה טעות סופר בשם רבא וכו'. ובאמת טעות סופר הוא!

¹⁹ דף ה ע"ב, ועיין "חבור יפה מהישועה" של רב נסים מהדורת הירשברג עמ' יז; ועיין אוצה"ג הפירושים עמ' 7.

1 תשובת רב האי באוצה"ג למגילה סי' כח.

2 משנה סוף סוטה; ההשלמה מסופקת משום שיש נוסחאות (כגון בדפוס): קטנא.

3 אם ההשלמה נכונה צריך לציין ברכות לב ע"ב, ושאלו על הנוסח גיסטרא או קסטרא (קצטרה) גזטרא עיין הגהות ד"ס שם אות ה (דף פז ע"א); או שבת קנא ע"א. ועיין תשובות גאונים קדמונים סי' סז. בערוך ערך גסטרא גרס בכולם: גסטרא, ועיין עה"ש.

4 פסחים ראש פרק ערבי פסחים. ואלי רמז לתשובות אם אין לו יין, עיין אוצה"ג שם.

עמ' 91 ואילך.

5 אולי צ"ל ה"כי מתקני רבנן וכו' ללה, שם קט ב.

- המשנה אמרה ארבעה הי לה
ט"ז ברכו[ת] 6
- 15 והא דאמ' רב אסי אין מברכין על [כוס של] פ[ורענו]ת
ט"ז ברכו[ת] 7
- הא דאמ' ר' אבהו לגבל ולתפילה ול[נטילת ידיים]
י"ז פס[חים] 8
- הא דתנן והרביעי גומר עליו את [ההלל]
י"ח ברכו[ת] 9
- 20 וההיא דאמור רבנן כל הטעון ברכה לאחריו
י"ט כתובות 10
- מצינו באלו התשובות שלמרב צמח שמח תשמ[ח]
כ' כתובות 11
- 25 הא דרב תחליפא בר מערבא איקלע לבי הילולא
בריך שית אריכאתא
(2 ע"ב)
- כ"א מגלה 12
- הא דאמ' רב חנן בר רבא שבת שחלה
כ"ב מגילה 13
- משך תורה קדיש בכספא
5 דלילה מן
- כ"ג מגילה 14
- פקד ופסח מני ועצר קום ותקע
כ"ד פסחים 15
- הא דאדבריה רב חיסדא לרבנא עוקבא

6 ברכות נא ב.

7 צ"ל פסחים מו ע"א וש"נ, והציון מוטעה ע"פ ברכות טו ע"א (בענין דומה).

8 משנה קיז ע"ב (רביעי), והיא שנרשמה אף בקונטרס השאלות ששאלו בני ואדי אלקרי מר"ש ורב האיי אב (בי"ד) - גאונים קה"ב עמ' 66.

9 מד ע"ב והיא התשובה שתחלתה באוצה"ג התשובות שם סי' רעה.

10 הכוונה, לתשובה שקיצורה נדפס באוצה"ג התשובות לשם סי' פו.

11 דף ח ע"א; תשובת רב האיי, באוצה"ג התשובות שם סי' צו.

12 דף לא ע"א ותשובת רב האיי באוצה"ג שם סי' רלח.

13 שם, אמר אביי והאידנא נהוג עלמא למקרי משך וכו'.

14 אינו בתלמוד אלא בהלכות פסוקות ששון עמ' קפו - הלכות ראו 134 וה"ג אספמאי

עמ' 622 וצ"ל כאן: [צום וצלי] קום ותקע. ועיין בפירוש המפורט בהג"א שם, ותורתן של ראשונים ח"א עמ' 42. ובכמה ראשונים.

15 דף קטו ע"ב, וע"ש אוצה"ג סי' שלד ובאוצר הפירושים שם סי' צ.

- 10 כ'ה' פסחים¹⁶
 הא דתנן ב[רן] ברכת הפסח פטר
 כ'ז' מגלה¹⁷
 שבת שחלה להיות בחולו שלמועד
 כ'ז' בתרא¹⁸
 15 [הי] כי גרסי רבנן כל דאלימ גבר או גאבר
 כ'ח' קמא¹⁹
 [מ]חזרת כולי עלמא לא פליגי
 כ'ט' שנה²⁰
 הא דתנן אמ' ר' יוסי מעשה בטוביה הרופא
 ל' שנה²¹
 20 שלוח צבור בזמן שמתפלל תשע ברכות
 ל'א' כפורים²²
 למה עשו חכמ' וידוי של יחיד אחר תפלתו

¹⁶ דף קכא ע"א.

¹⁷ לא ע"א, לכאורה הוא הסימן כא ?

¹⁸ לד ע"ב; השאלה היא אם קוראין גבר או גאבר. ונרשמה בלשון זה אף ברשימת תשובות לבבא בתרא ב"גנזי שכטר" ח"ב עמ' 417 ס"ג.

¹⁹ דף כא ע"א.

²⁰ סוף פ"א, (דף כב ע"א).

²¹ עיין אוצה"ג התשובות לר"ה ס"י קכד (רב האי) וס"י קלה (רב שרירא) וע"ש הערה ג'. ואולי היא זאת שנרשמה ב"גאוניקה" ח"ב 63 ס"י נה, משאלות בני ואדי אלקרי לרבינו שרירא והא"י אב.

²² יומא פז ע"ב ועיין אוצה"ג שם ס"י ק: לענין שאלה ראשונה שאמרתם למה יחיד מתודה אחר תפילתו ושליח צבור באמצע וכו'.